

اخلاق پزشکی

از منظر تاریخ علوم پزشکی

دکتر محمدرضا رجب نژاد
عضو هیات علمی دانشگاه علوم پزشکی ایران
متانت سیفائی

رجب نژاد، محمدرضا، ۱۳۴۰ -

اخلاق پزشکی از منظر تاریخ علوم پزشکی /

تهران: سفیر اردهال، ۱۴۰۰.

١٨٦ ص.

۹۷۸-۶۰۰-۳۱۳-۹۵۰-۳ : ۶۰۰۰۰۰ ریال

فيا

کتابنامه: ص ۱۷۵-۱۸۶.

اخلاق پزشکی

Medical ethics

اخلاق پرزسکی -- تاریخ

بیشکل: — اخلاق: ح فدا

Physicians -- Professional

ethics

پزشک و بیمار -- جنبه‌های اخلاقی

Physician and patient -- Moral

بیشتر

Medicine -- History

سيفار، متانت، ۱۳۶۴ -

R۷۲۴

144/2

AY..ZYA

1.00

100

اخلاق پزشکی

از منظر تاریخ علوم پزشکی

دکتر محمدرضا رجب نژاد

عضو هیات علمی دانشگاه علوم پزشکی ایران

متانت سیفائی

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۳۱۳-۹۵۰-۳

ویراستار: دکتر محمدرضا رجب نژاد | طراحی و صفحه آرایی: کانون زرین گرافیک (۰۴۵-۳۳۴۲۹۰۲۳)

لیتوگرافی، چاپ، صحافی: واحد تولید نشر سفیر اردهال

قیمت: ۶۰,۰۰۰ تومان

نوبت چاپ: اول - ۱۴۰۰

شماره نشر: ۱-۹۳۷

شمارگان: ۵۵۰ نسخه

نشانی دفتر: تهران، خیابان مفتح، خیابان سمیه، روبروی بانک ملی ایران، ساختمان ۱۱۸، واحد ۴

کد پستی: ۷۴۷۱۵ - ۱۵۸۱۸

تلفن مرکز پخش: ۸۸۳۱۳۸۹۸ - ۸۸۳۱۹۳۴۲ - ۰۲۱

www.safirardehal.ir

www.safirardehal.com

email: safirardehal@yahoo.com

© حق چاپ: ۱۴۰۰

حق چاپ برای مولف محفوظ می باشد.

فصل اول: چیستی و مفهوم اخلاق پزشکی

■ ارزش و جایگاه اخلاق

■ چیستی اخلاق پزشکی

■ قدمت اخلاق پزشکی

■ اصول اخلاق پزشکی

■ تفاوت روش های اخلاق پزشکی به جهت نوع جهان بینی

■ رابطه علوم انسانی و علم اخلاق پزشکی با جهان بینی توحیدی

■ برخی از اصول اخلاق پزشکی از منظر اسلام

■ مبانی اخلاق پزشکی در اسلام

■ خصوصیات دانشجوی طب

■ محل فراگیری حرفه طب

فصل دوم: پیشینه ای از علم طب و جایگاه طبیب

■ ریشه و سیر تحول واژه ی «پزشک»

■ پزشکی در ایران باستان

■ پزشکی در هند باستان

■ پزشکی در بین النهرین

■ پزشکی در مصر باستان

■ پزشکی در چین باستان

■ پزشکی در یونان باستان

فصل سوم: صفات پسندیده پزشک

■ علت مراجعه بیمار به پزشک

■ سجایای اخلاقی و خصوصیات جسمانی پزشک

■ صفات پزشک در ایران باستان

■ صفات پزشک در هند باستان

■ صفات پزشک در یونان باستان

■ ضرورت ارتقای دانش پزشکی

فهرست

- ۷۷ فصل چهارم: برخی توصیه‌های اخلاق پزشکی
- ۷۹ ■ برزویه طبیب
- ۸۳ ■ ابوالحسن علی بن ربّٰن طبری
- ۸۴ ■ محمد بن زکریای رازی
- ۸۹ خصوصیات و صفات اخلاقی پزشک از منظر حکیم رازی
- ۹۱ توصیه‌های درمانی برای پزشکان از منظر حکیم رازی
- ۹۳ ■ ابوعلی حسین بن عبدالله بن سینا
- ۹۵ ■ محمد حسین عقیلی علوی خراسانی
- ۹۵ اندرزهای اخلاقی حکیم عقیلی خراسانی به طبیبان
- ۹۷ رعایت اصول درمانی از سوی کادر پزشکی از منظر عقیلی خراسانی
- ۱۰۱ رعایت اصول اخلاقی در ارتباط با استادان و سایر طبیبان
- ۱۰۳ فصل پنجم: برخی از اصول اخلاقی توصیه شده به بیمار
- ۱۰۶ ■ توصیه‌های اخلاقی به بیمار: عقیلی خراسانی و رازی
- ۱۰۹ فصل ششم: آزمون‌های پزشکی
- ۱۱۱ ■ آزمون‌های پزشکی در ایران باستان
- ۱۱۳ آزمون روان‌پزشک در دوره باستان ایران
- ۱۱۴ آزمون تن‌پزشک در دوره باستان
- ۱۱۴ ویژگی شایستگان گزینش روان‌پزشک و تن‌پزشک
- ۱۱۵ انتخاب پزشک از وظایف «شهریار» در ایران باستان
- ۱۱۵ آزمون کارد پزشک - جراح - در ایران باستان
- ۱۱۷ ■ آزمون پزشکی در دوره اسلامی
- ۱۲۰ نهاد حسبه در دوره اسلامی
- ۱۲۱ ■ آزمون پزشکی در چین
- ۱۲۱ ■ آزمون پزشکی در غرب
- ۱۲۱ دوره وسطی
- ۱۲۳ دوره رنسانس
- ۱۲۵ فصل هفتم: سوگندنامه‌های پزشکی
- ۱۲۷ ■ الف. برخی از سوگندنامه‌های پزشکی دوران باستان

فهرست

۱۲۹	■ سوگندنامه پزشکی در هند باستان
۱۳۱	■ سوگندنامه پزشکی در یونان باستان
۱۳۴	■ ب. برخی از سوگندنامه‌های پزشکی دوره اسلامی
۱۳۴	■ سوگندنامه عساف
۱۳۷	■ سوگندنامه علی بن عباس اهوازی
۱۴۲	■ ج. برخی از سوگندنامه‌های پزشکی دوره رابع
۱۴۲	■ سوگندنامه پزشکی بعد از تصویب قانون نظام پزشکی در ایران
۱۴۲	■ سوگندنامه ژنو
۱۴۳	■ سوگندنامه‌ی کنونی فارغ التحصیلان پزشکی دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور
۱۴۴	■ تاریخچه‌ای از سیر قوانین نظام پزشکی در ایران
۱۴۷	فصل هشتم: حق العلاج پزشکان در دوره باستان
۱۴۹	■ حق العلاج پزشک در ایران باستان
۱۵۲	■ حق العلاج پزشک در بین النهرین
۱۵۳	قوانین حمورابی در حقوق حرفه‌ای پزشکان: پاداش‌ها و حق الزحمه پزشک
۱۵۵	فصل نهم: مجازات پزشک در صورت تخلف و خطاهای پزشکی در دوره باستان
۱۵۹	■ قوانین تخلفات و مجازات پزشکی در ایران باستان
۱۶۰	قوانین مدنی پزشکی در دوره هخامنشی
۱۶۰	قوانین مدنی در بیماری‌های واگیردار
۱۶۰	قوانین قضایی پزشکی
۱۶۰	مجازات زهردهندگان
۱۶۱	مجازات سقط جنین
۱۶۱	پزشکی قانونی
۱۶۱	■ قوانین تخلفات و مجازات پزشک در بین النهرین
۱۶۲	قوانین حمورابی در حقوق حرفه‌ای پزشکان: تخلفات و مجازات
۱۶۳	قوانین حمورابی در کیفر و قصاص: مجازات دایه خطاکار در نگهداری از کودک
۱۶۵	ضمایم
۱۷۵	منابع

مقدمه

بسم الله الرحمن الرحيم

شرف هر علم، به شرف موضوع آن علم است و در عالم هستی، شریف‌ترین موضوع انسان است. انسان موجودی است که خدای سبحان، او را به تعبیری با دست خویش آفریده است. «قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِإِيْدِي»^۱. از این رو هر علمی که به گونه‌ای از انسان سخن می‌گوید، شریف‌ترین علم است و علم پزشکی و اخلاق پزشکی، مستقیم با بدن و روح انسان سروکار دارد. جایگاه پزشکی و طبابت در نظر همه مردم، حرفه پزشکی را از همه مشاغل متمایز و پزشکان را در نظر نخست، افراد قابل اعتماد و شریف نشان می‌دهد. این پذیرش نخست از عمق دل، وابسته به رعایت ارزش‌های انسانی و الهی پزشکی و التزام عملی واقعی به اخلاق پزشکی از سوی پزشک است. طبیبان برجسته مسلمان به ویژه دوره تمدن اسلامی، به آداب و اخلاق پزشکی عنایت فراوانی داشتند و کتاب‌های زیادی در این زمینه تألیف کردند، از جمله:

«فی التطرق فی الطب الی السعاده» ابن رضوان، «ادب الطیب» زهاوی. «پندنامه اهوازی» و «کامل الصناعه الطیبیه» علی بن عباس اهوازی، «طب روحانی» و «سر الطب» و «خواص التلامیذ» رازی، «فی علم الاخلاق» ابن سینا، «طب الفقراء و المساکین» ابن جزار، «علم طب و هدايت طبیب» نظامی عروضی، «النافع فی کیفیه تعلیم صناعه الطب» ابن رضوان، «الطب الروحانی» ابن جوزی، «التشویق الطبی» صاعد بن الحسن، در آزمایش پزشکان «فی محنه الطیب» رازی، در شناسایی پزشک نمایان کتاب «فی مخاریق المشاتین» رازی، «معالم القربه فی احکام الحسبه» قرشی، «نهایه الرتبه فی طلب الحسبه» شیرازی فصلی در زمینه شرایط پزشک و بازرسی پزشکان و مجازات پزشکان متخلف و پزشک نمایان، «المقاله الصلاحیه فی احیاء الصناعه الطیبیه» ابن جمیع، «النوادر الطیبیه» یحیی بن ابن ماسویه، «عمل من طب لمن حب» ابن خطیب، «الطب و الاحداث النفسانیه» ابو سعید بن بختیشوع، «اهدایه المتعلمین» اخوینی، «مفتاح الطب و منهاج الطلاب» ابن هندو را یاد کرد.

طیبیان مسلمان مانند علی بن رزین طبری (سده سوم هجری)، رازی (۲۵۱-۳۱۳ ه.ق)، علی بن عباس اهوازی وفات (۳۸۴ ه.ق)، ابن سینا (۳۵۹-۴۱۶ ه.ق)، ابن هندو در قرن ۴، سید اسماعیل جرجانی (۴۳۴-۵۲۱ ه.ق)، از رهاوی تا عقیلی خراسانی و تنکابنی بزرگانی بودند که نماد اخلاق پزشکی انسانی و الهی بودند. در تمدن اسلامی، اخلاق پزشکی از اهمیت و جایگاه بسیار والایی برخوردار گردید. زیرا خدای سبحان در قرآن مجید فرمود: «وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَخْيَا النَّاسَ جَمِيعًا»^۱ یعنی: «کسی که در نجات یک نفر بکوشد، مثل آن است که در نجات جان همه انسان ها کوشیده است.»

وظیفه پزشک و کادر درمانی، خدمت به انسان است که اشرف مخلوقات است. و انسان موجودی است که خدای متعال فرمود: «ثُمَّ أَنشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ»^۲. سپس آن را آفرینش تازه ای دادیم، پس بزرگ است خدایی که

۱. مائده: ۳۲.

۲. مومنون: ۱۴.

بهترین آفرینندگان است.

همان گونه که وظیفه سرباز، پاسداری از مرزهای کشور است، وظیفه پزشک و کادر درمان، حفظ و حراست جان انسان‌ها است.

اخلاق پزشکی مجموعه آداب پسندیده و اعمال نکوهیده‌ای است که پزشکان و کادر درمانی می‌بایست رعایت و یا از آنها پرهیز نمایند. ماهیت پزشکی، پرهیزکاری است.

اخلاق پزشکی در حقیقت به نوعی امر به معروف و نهی از منکر در پزشکی است. امر به داشتن رفتار و کردار پسندیده، نهی از اعمال ناپسند، امر به وقار و انصاف و پاک چشمی، پاکدامنی، دلسوزی، مهربانی، صمیمیت، شکیبایی و همدردی با مردم و بیماران، رازداری، امانت و صداقت.

نهی از بی‌مسئولیتی پزشک در قبال بیماران و جامعه، طبابت صحیح و اعمال خطا، بازگویی اسرار بیماران، غرق در ثروت اندوزی و دنیا طلبی، دارا بودن روحیه استکبار...

پزشک و کادر درمانی می‌بایست توجه کنند که روزهای عمر مانند ایستگاه‌های مسافرت است. مهلت‌ها و فرصت‌های گرانقدری است که انسان عاقل، آن را غنیمت می‌شمارد.

فرصت خدمت به بندگان خدای سبحان، اندک است و دنیا کوتاه! زندگی دنیا، بازیچه‌ای بیش نیست.^۱ زندگی حقیقی در آن جهان است.

انسان در زندگی این دنیا، وظیفه‌ای جز آماده شدن برای زندگی آخرت، پیمودن راه قرب به خداوند سبحان، پیشه کردن بندگی و تواضع در مقابل خداوند عزیز ندارد. دیر یا زود در پیشگاه خدا حاضر می‌شویم. از این رو، بنده باید در جایگاه نیاز بایستد و علائم بندگی را در خود آشکار کند. به خدا رو بیاورد و متوجه پیشگاه با عظمت او شود.

روز و شب مواظب خود باشد و خود را در مسیر وزش بادهای انس و نسیم‌های

۱. انما الحیاء الدنیا لعب و لهو. محمد: ۳۶؛ و ما هذه الحیاء الدنیا الا لعب و لهو. عنکبوت: ۶۴؛ و ما الحیوة الدنیا الا لعب و لهو. انعام: ۳۲.

قدسی قرار بدهد. رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: در طول زندگی شما، نسیم‌هایی از رحمت‌های پروردگار می‌وزد، به هوش باش و به آن رویاور. مبادا به آن پشت کنی.^۱ خدمت رسانی پزشک و کادر درمانی به بیمار نیازمند، یکی از آن نسیم‌های قدسی است که می‌بایست به شکار لحظه‌های خدمت رفت.

روزهای زندگی من و تو از هنگام تولد تا مرگ که بسیار سریع می‌گذرد. مانند ایستگاه‌های مسافرت است که من و شما را به مقصد اصلی می‌رساند. ما همه مسافریم، مسافر ابدیت.

خدای بزرگ و مهربان، خالق و مالک من و تو است. من و تو را به این مسافرت آورد، تا فواید فراوان و کمالات بی‌شمار که در عقل هیچ بشری نمی‌گنجد، به دست آوریم.

به خیر من و تو است که در پی رضایت مالک خودمان باشیم. طبق فرمان او عمل کنیم. سفارش‌های او را به جا بیاوریم، تا به سودهای فراوان که برای ما قابل تصور نیست، دست یابیم. سودهایی که کسی توان شمارش آن را ندارد. سودهایی که هیچ کس ندیده و قابل وصف نیست.

روزهای بسیار ترسناکی پیش روی ما است. باترین‌ها و خطرهای بزرگ که در آن روز، به شدت جزو نیازمندترین افراد خواهیم بود. از کجای دانی، شاید در آن روز، به یک کار به ظاهر کوچک احتیاج داشته باشیم، تا در موقع حسابرسی به کارها، وزن نمره‌هایمان بیشتر شود، اما همین یک کار خوب، در پرونده ما وجود ندارد. کاستن و زدودن درد و آلام بیمار از جمله آن کارهای خیر است.

قرآن کریم، سخن خداوند سبحان است و وعده حضرت حق، به یقین انجام خواهد شد. همو فرمود: هیچ کس نمی‌داند به پاداش نیکوکاریش، چه نعمت و لذت‌های بی‌نهایت که روشنی بخش دیده است، برای او مخفی و ذخیره کرده‌ام.^۲

۱. بحار الانوار، ج ۶۸، ص ۲۲۱، ج ۷۴، ص ۱۶۸؛ ترجمه جامع الاسماء و منبع الانوار میر حیدر آملی، ج ۱، ص ۶۰۶.

۲. فلا اقتحم العقبة. بلد: ۱۱.

۳. فلا تعلم نفس ما اخفی لهم من قره اعین جزاء بما کانوا یعملون. سجده: ۱۷؛ اعددت لعبادی الصالحین ما لا عین رأت ولا اذن سمعت ولا خطر علی قلب بشر. بحار الانوار، ج ۸، ص ۱۹۱.